

DOMONKOS ÁDÁM

NEMZETISÉGEK POLITIKAI ÉRDEKKÉPVISELETE, 1869–1990

Bárdi Nándor – Gyurcsík Iván (szerk.): *Nemzetiségi parlamenti képviselet. Nemzetiségi képviselet Magyarországon és az utódállamok parlamentjében (1869–1918/1920–1990)*. Országház Könyvkiadó: Budapest, 2022. 420 oldal

A *Nemzetiségi parlamenti képviselet* címmel az Országház Könyvkiadó gondozásában 2022-ben megjelent tanulmánykötet alapvetően a kisebbség- és parlamenttörténeti kutatók sorába illeszkedik. A szerkesztők – Bárdi Nándor és Gyurcsík Iván – komplex célkitűzésként azt fogalmazták meg, hogy a kötetben tanulmányok formájában csokorba szedik tizenkét, közgyűjteményekben, oktatási vagy kutatóintézetekben dolgozó elismert szakember alapkutatásainak eredményeit, és ezáltal kiindulópontot szolgáltatnak az utódállamok magyarságpolitikájával foglalkozni kívánó kutatóknak. Minthogy az Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött, magukat hivatalos ideológiájuk szerint nemzetállamnak valló utódállamokban – Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában – megindult a kisebbségi magyar közösségek nemzeti intézményesedése, és így a magyar nemzetépítés többdimenzióssá vált, a szerkesztett kötetben szereplő tanulmányok oroszánrészben lényegében ennek a folyamatnak egyik kulcsaspektusát, a politikai érdekképviselet lehetőségeit és korlátait mutatja be. A mű emellett két további konstitutív elemet tárgyal. Az egyiket az 1918 előtti nemzetiségi (szász, román, szerb, szlovák, olasz) képviselők szerepvállalásának elemzése alkotja – deklaráltan mellőzve a történeti összehasonlítás módszerét. A másikat pedig a dualista időszak politikai szcénájában szocializálódott nemzetiségi képviselők módosult szerepfelfogása, az azt formáló értékek, érdekek taglalása teszi ki. A két utóbbi mozzanat lehetővé teszi, hogy az olvasó a három, tematikusan jól elkülöníthető részt együtt látva tágabb összefüggésben helyezhesse el a bő ismeretanyagot.

A tanulmánykötet szerkezetét alapvetően a kronologikus váz határozza meg, az egyes írásokban az elemző és a leíró részek dominálnak, általánosságban jellemző a kritikus megközelítésmód, a példaértékű, akkurátus fogalomhasználat és a módszertani megalapozottság.

A történeti pálya íve több mint száz évet ölel át, 1869-től egészen az 1990-es évekig terjed. A koherens egészzé összeálló mű tizenkét, képekkel és táblázatokkal is illusztrált tanulmányt tartalmaz, amelyekből egészen pontosan három tematikai egység jegecesedik ki. A Pap József által a dualizmus kori nemzetiségi képviselétről írt rész vezeti fel a főképp területi alapon elkülönített témakörökre tagolt tanulmányokat. A csehszlovákiai, kárpátaljai, romániai és jugoszláviai magyar kényszerkisebbségek politikai érdekképviseletét két részre bontva az 1944/1945 előtti és utáni időszakban tárgyalják. Külön tematikai egységet alkot a dualizmus kori nemzetiségi politikusok tevékenysége, valamint azok szerepfelfogásában az első világháború körül bekövetkezett változások és az immár többségi politikusként való működésük megvilágítása. Ez az 1945-ös cezúránál mintegy beékelődik az előző egységbe. A kötet végén található rövid leírásoknak köszönhetően pedig a szerzők szakmai pályafutásáról és főbb munkáiról is tájékozódhatunk. A gördülékeny eligazodást egy képjegyzék és névmutató segíti.

Több hasonló vonást is mutatnak az írások. Nemcsak a vizsgálati szempontok, a főbb alapkérdések és megközelítésmód vonatkozásában igaz ez, hanem a szövegek tagolása, szerkezeti felépítése kapcsán is. A szerzők ugyanis rendszerint a választási rendszerek, politikai és közigazgatási struktúrák felvázolásával indítanak. Azt minden esetben a nemzetiségi politikai ágensek mozgásterének szisztematikus körülhatárolása követi a belső periodizációs tagolások keretrendszerében. Az is az írások közös elemei közé tartozik, hogy a szerzők a mandátumok éveit alapján táblázatosan összefoglalják, a kisebbségi politikusok a hatalomgyakorlás mely szintjén, illetve mely intézményében működtek, és mely párt kötelékébe tartoztak; ugyanakkor adott esetben további adatokat, például a polgári foglalkozást fel tüntető táblázatok is megtalálhatók.

A tanulmányokban rendre visszatérő szempont a kisebbségi vezetők választásokon elért eredményeinek, illetve tevékenységének értékelése, amire példát szolgáltat a közösség parlamenti képviseletének reprezentáltsága mértékének megítélése. Adott esetben a közösség politikai elitjén belüli nézeteltérések, összetűzések és feszültségek ábrázolása is éles megvilágításba kerül. A részletekben és információkban gazdag történeti tudásanyag narratívába való rendezése tekintetében a szerzők kiváltképp gyümölcsöző eljárásként alkalmazzák a kiemelkedő politikusok, politikai szervezetek és mozgalmak szerepének kiemelését, működésük tüzetesebb megvilágítását. Szent-Ivány József, Korláth Ferenc, Gyárfás Elemér, Várady Imre, Fábry István, Bíró Andor, Fazekas János, Sóti Pál és mások politikai pályájának felvázolása többek közt ezt a célt is szolgálja. Emellett pusztán kitekintő célzattal – a komparatív történetírói módszer ugyanis egységesen kiaknázatlan maradt – megfigyelhető bizonyos aspektusok nem szisztematikus és explicit összehasonlítása is, mint amilyen a dualista időszak nemzetiségi mozgalmainak egymással való vagy a csehszlovákiai magyarság 1945 utáni intézményes érdekképviseletének a két világháború közöttivel történő

említészerű összevetése, de például Milan Hodža és Ferdinand Juriga politikai tevékenységének párhuzamba állítását is megtaláljuk.

A különböző írások főbb eredményeinek, érdemeinek és sajátosságainak felvillantása céljából a tanulmányokat regionális és főként tematikai alapon érdemes témakörökbe rendezni. Az első tematikai elemként is funkcionáló, többek közt az etnikai és felekezeti viszonyokra vagy a képviselők kilétére is rámutató terjedelmes statisztikai adatsorokat felvonultató tanulmány szerzője, Pap József megállapítja, hogy a nemzetiségi kérdés központi helyet foglalt el a dualizmus kori választójogi kérdés vitái kapcsán. Felvázolja a választási rendszer sajátosságait, a választási küzdelmek változó dinamikáit, és azt, hogy utóbbit miként befolyásolták a nemzetiségi adottságok. A nemzetiségi vezetőknek a hatalomhoz való viszonyulásairól, és az előbbieket egymás közötti nézeteltéréseiről is részletesen tudósít. Határozottan mutat rá arra, hogy a nemzetiségi intézményes érdekképviseletnek több alternatívája is létezett.

Simon Attila és Popély Árpád a csehszlovákiai magyar képviselőről értekeznek. Előbbi egyik lényegi alapkérése, hogy a két világháború között a többszörösen rétegzett magyar közösség politikusai és a hatalom közt milyen viszony állt fenn, és az milyen hatással bírt a politikai ágensek véleményalakítására. A szerző következetesen mutatja be a színes pártstruktúrát és annak átalakulását. Egyedi értékkel bírnak a jelentős magyar politikusokról (Borovszky Géza, Szent-Ivány József, Holota János és Szüllő Géza) írt, főszövegbe ékelt rövid életrajzi leírások. Popély munkáját pedig a jogfosztott közösség érdekvédelme alternatíváinak bemutatásával indítja. Emellett az 1954 (ekkor – a második világháború után – első ízben juttattak magyar képviselőt a két törvényhozásba, a prágai és a pozsonyi) és 1989 között bevett politikai gyakorlatok ábrázolására is vállalkozik. A szerző latolgatja a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete érdekvédelem-szervező szerepét, majd pedig kellő nyomatékkal világítja meg, hogy a prágai tavasz idején megindult demokratizálódás folyamata hogyan akadt meg, ezzel összefüggésben hogyan építették le és hogyan váltak pusztán formális szervekké a nemzetiségi szervek. Többek közt a Szlovák Nemzeti Tanács magyar tagjaira is kitér, és megállapítja, hogy a kisebbségi sérelmek nyíltabb megfogalmazására csak a nyolcvanas években kerülhetett sor.

A kárpátaljai kisebbségi magyar közösség huszadik századi politikai érdekvédelemét Fedinec Csilla tárgyalja, aki külön-külön, tüzetesen világítja meg a térségben az 1919 utáni időszak politikai közösségeinek és a nemzeti alapon szervezett magyar politikai formációknak a célkitűzéseit. A táblázatokban bővelkedő tanulmány rávilágít arra, hogy csak a nemzeti alapon nyugvó magyar pártok vezetői működtek együtt; más formáció kötelékében lévő magyar elöljárókat ebből kizártak. További tanulság, hogy a magyarok vidékeken a szavazók preferenciái baloldali értékeket tükröztek. A '45-öt követő korszakot szintén Fedinec mutatja be, akinek nem könnyítette meg a dolgát, hogy Kárpátalja moszkvai

parlamentari képviselőinek nemzetisége a félhomályban marad a forrásokban. Munkájából ugyanakkor olyan részletek is kiderülnek, mint például az, hogy a régióból származó kijevei parlamenti képviselők főként kétkezi munkások voltak. A tanulmány kétségtelen érdeme, hogy több ponton detektálja az ottani magyarság kétosztatú voltának előzményeit, és említést tesz egyéb aktuális vonatkozásokról.

A Bárdi Nándor és Szabó Csongor tollából származó munka alapkérdése, hogy a magyarság előtt milyen lehetőségek álltak rendelkezésre érdekeik megjelenítéséhez Nagyromániában. Számos szegmenset helyeznek éles megvilágításba a választási rendszer diszfunkcióitól kezdve a politikálási módszerek változásain át az ottani magyarság harmincas évekre bekövetkezett megosztottságáig. Kiemelik az Országos Magyar Párt szerepét, minthogy ebből a pártból került ki a legtöbb magyar parlamenti képviselő. Összegezve mutatnak rá, hogy a magyar képviselők legfőképp a szakkérdésekre fókuszáltak, továbbá mérlegre is teszik tevékenységüket. A figyelmét a '44-es korszakhatár után a saját intézményesedésére és társadalmi integrációjára fordító közösség parlamenti képviseléről pedig Antal Róbert István és Kovács Szabolcs értekeznek. Az új típusú érdekérvényesítés világába kalauzolják az olvasót, rámutatva többek közt azon cezúrák súlyára (1948: pártállam megalakulása, 1953: a Magyar Népi Szövetség felső pártutasításra történő önfelszámolása), amelyek korlátozták a magyarság intézményes érdekképviseleti lehetőségeit. Ez 1953-at követően alapvetően az Román Munkáspárt/Kommunista Párt magyarságpolitikájának függvényévé vált, és noha az erdélyi magyarság vezetői síkra szálltak a valós jog- és érdekérvényesítés elérésért, ez a konstrukció lényegében csak a kilencvenes években változott meg.

A délszláv állam magyar kényszerkisebbsége intézményes képviseletét illetően Dévavári Zoltán tárgyalja a közösség képviselőinek munkáját, a politikai alternatívákat és a hatalommal szembeni vagy a magyar eliten belüli feszültségeket. A belső periodizációs határokat precízen meghúzó, az életrajzokat a lábjegyzetekben gazdagon bemutató szerző részletekbe menően ábrázolja a Magyar Párt vezetősége, Szántó Gábor, illetve Nagy Iván mozgalmi által követett eltérő taktikákat. Meggyőzően mutat rá a jugoszláviai magyarságnak még a második világháború előtt bekövetkezett politikai és ideológiai szétforgácsolódására. A katonai közigazgatás megszűnése (1945. február 15.) utáni időszak vonatkozásait már Ózer Ágnes mutatja be külön szálazva a szövetségi, a köztársasági és a vajdasági tartományi szint politikai képviseletét a kilencvenes évekig. Az ottani magyar közösség saját sors története formálódásának körvonalait rajzolja meg. A munka érdemei közé tartozik, hogy a szerző kitér arra, hogyan próbálták mozgósítani a választások alkalmával a magyarságot, felvázolja a bonyolult küldöttrendszer jellegét, és a legjelentősebb magyar politikai személyiségek (Sóti Pál, Rehák László, Major Nándor) pályájáról tudósítva megvilágítja az egykori perspektívákat.

A harmadik egységet három tanulmány alkotja, ebből a szlovák és román érdekképviselet kapcsán íródottak Ábrahám Barna nevéhez fűződnek. A szerző egyik alapkérdése a szlovák elit dualizmus kori útkeresésére vonatkozik. Kitér az új államba való betagoztatás vonatkozásaira, megállapítva, hogy ekkor nem létezett markáns szlovák politika. Figyelme középpontjában emellett a csehszlovák érában kiemelkedő politikusok törekvéseinek taglálása, kiemelése, mérlegelése, nézeteik párhuzamba állítása áll, amin keresztül megvilágítja a képviselet lehetőségeit és korlátait. Ábrahám másik munkája bemutatja az erdélyi román politikusok dualizmus kori nézeteit. A szöveg továbbá érzékletesen adja vissza a központi hatalom és az autonomista politikusok közti viszony dinamikáját a romániai politikával való szembesülés utáni időszakban. A délszláv vonatkozásokat feltáró Bíró László pedig leszögezi, hogy kevés az olyan politikus, aki a magyarországi és a jugoszláviai politikai szcénában egyaránt szerepet vállalt volna. Munkájában a megváltozott körülmények, azok determináló hatásai kerülnek előtérbe. Említésre kerül például a Dunderski családtagok politikai, gazdasági és kulturális tevékenysége, a bunyevácok és sokácok nemzetépítési perspektívái és külön Fiume város első világháború utáni hektikus helyzete.

A többszerzős tanulmánykötet szervesen kapcsolódik a magyar kisebbségek történetét tudományos igényvel feldolgozó történeti szakirodalomba – még ha a tágabb látószög kialakítása végett egyéb nemzetiségek intézményes érdekképviselete be is került a munkába. Ezen irodalom hőskorszaka a kétezres évek elejéig tartott, melyet a *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*¹ című tankönyv zárt le szimbolikusan.² Azóta több olyan szerkesztett kötet is napvilágot látott, melyek alapkérdéseikben ugyan eltérnek, de tárgyukban, a kisebbségi magyar közösségek történetében megegyeznek. Kiemelném közülük az *Egyén és közösség*³ és *A magyar kisebbségek 100 éve*⁴ című tanulmányköteteket. Előbbi az utódállamokbeli kisebbségi életpályák tárgyalására vállalkozott, az utóbbi sokszínű szerzőgárdája pedig átfogó képet festett a magyar kisebbségekről. Ezekben a munkákban rendszerint egymás mellé helyezve mutatják be az utódállamokbeli magyar közösségek huszadik századi történetét. Ennélfogva jelen munka is illeszkedik ebbe a történetírói tradícióba a maga specifikus kutatási fókuszával.

1 Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat: Budapest, 2008.

2 Ablonczy Balázs: Zárszó: Kisebbségtörténet, nemzeti történetírás, global history. In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *A magyar kisebbségek 100 éve*. KOMP-PRESS: Kolozsvár, 2023. 315–320, itt: 317.

3 Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet: Zenta, 2012.

4 Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *A magyar kisebbségek 100 éve*. KOMP-PRESS: Kolozsvár, 2023.